

דין סייף

פתיחה

המשנה בסנהדרין מאריכה בעיסוק במיתות השונות, איזו מיתה חמורה יותר, מי הם הנידונים בכל מיתה ומה הוא אופן ביצועה. הנחתנו היא שלכל אחת מן המיתות ישנו אופי מסויים שהולם את סוג העבירות שכנגדן היא עומדת.¹ במאמר זה נתמקד בעיון באופייה של מיתת סייף לרוצח.

מתוך מבט רחב על סוגיות רצח ושמירת הנפש ניתן להעלות מספר עקרונות הקשורים לאופיו המיוחד של דין סייף. אמנם קצרה כאן היריעה מלפתוח כל סוגיה וסוגיה, אך ננסה דרך סוגיית סייף עצמה לפתוח חלון לעקרונות אלו, ואת שאר הסוגיות נזכיר רק בקצרה.

לשם הבנת יחודו של דין סייף, נערוך תחילה סקירה קצרה ומבואית של המיתות האחרות.

אופיין של המיתות השונות

לאורך פרקיה האחרונים של מסכת סנהדרין מחלקת המשנה את הנהרגים לקבוצות על פי המיתה שנידונים בה. נסקור את הקבוצות השונות וננסה לאפיין אותן בקווים כלליים.

הנידונים בסקילה (ז, ד):

אלו הן הנסקלין הבא על האם, ועל אשת האב, ועל הכלה, ועל הזכור, ועל הבהמה, והאשה המביאה את הבהמה, והמגדף, והעובד ע"ז, והנותן מזרעו למולך, ובעל אוב וידעוני, והמחלל את השבת, והמקלל אביו ואמו, והבא על נערה המאורסה, והמסית, והמדיח, והמכשף, ובן סורר ומורה.

¹ אמנם ניתן לטעון שארבעת המיתות מסודרות בסדר הירארכי של חומרה ולא על פי אופי העבירות, אך כפי שנראה בסקירה שלהלן, קשה להלום כיוון זה כאשר בוחנים את הקבוצות השונות. במיוחד הדברים אמורים כלפי מיתות שריפה וסייף שכל אחת מהן יועדה לשני חוטאים בלבד, לעומת סקילה וחנק שהן מיתות שיוריות כלפי קבוצות רחבות יותר של חוטאים.

באופן כללי ניתן לאפיין את הנידונים בסקילה כמי שחטאו בחטאים החמורים "הקלאסיים" שבתורה² - עבודה זרה, עריות ושבת, על שלוחותיהן השונות. זהו העונש הנפוץ ביותר (מתייחס ל-18 חטאים) ומוזכר במפורש בתורה עשר פעמים. יש הטוענים שמיתה זו היתה ברירת המחדל ע"פ ההלכה הקדומה בחז"ל.³

הנידונים בשריפה (ט, א):

ואלו הן הנשרפין הבא על אשה ובתה ובת כהן שזנתה.

עונש השריפה יוחד בתורה לשני חטאים בלבד,⁴ ושניהם בתחום הביאות האסורות - אם ובתה ובת כהן שזינתה. חז"ל הרחיבו את דין אם ובתה לגדרים נוספים בתוך המשפחה.⁵

אמנם שני חטאים אלו אכן חמורים מאד, אך במה נשתנו משאר עבירות שבתורה?

במחלוקת רבנן ור' שמעון בשאלה מהי המיתה החמורה יותר - סקילה או שריפה (סנהדרין ט, ג), ניתן למצוא שני כיוונים שתשובה לשאלה זו. כיוון אחד בעניין זה מייצג רבי שמעון, שנראה כי הוא אכן סובר שחטאה של בת כהן חמור משאר עבירות שבתורה:⁶

אמר להן רבי שמעון אילו לא היתה שריפה חמורה לא נתנה לבת כהן שזנתה אמרו לו אילו לא היתה סקילה חמורה לא נתנה למגדף ולעובד עבודה זרה.

בקריאה פשוטה נראה שהמחלוקת נסובה סביב השאלה מהו עוון חמור יותר - בת כהן שזינתה או דין עובד עבודה זרה ומגדף. הברייתא (סנהדרין נ, א) מבארת שהבסיס לדברי ר' שמעון הוא העובדה שהוציאו את בת כהן מכלל דיני עריות ודנו אותה בדין ייחודי:

² למעט שפיכות דמים שביחודה נעסוק לקמן.

³ ראה להלן הערה 8.

⁴ כדאי לציין שקודם מתן תורה יהודה רצה לדון את תמר כאשת איש במיתה שריפה.

⁵ במשנה שם - יש בכלל אשה ובתה בתו, ובת בתו, ובת בנו, ובת אשתו, ובת בתה, ובת בנה, חמותו, ואם חמותו, ואם חמיו.

⁶ ספרי במדבר קלא: "כיוצא בו אתה אומר ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו' (ויקרא כא ט) והכהן הגדול מאחיו וגו' (ויקרא כא, י) וכי מה ענין זה לזה אף הוא נשרף משל למה הדבר דומה לקיטרון שהשלים שניו ולא שימש פלומפילון שלו אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרי זהב והוציאו לפניו ואמרו לו אלו עשית כדרך שעשו חביריך היית נוטל מדה של דינרי זהב ונפשך שלך עכשיו אבדת את נפשך ואבדת את ממונך כן בת כהן שזינתה יוצא כהן גדול לפניו ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית שיוצא ממך כהן גדול כיוצא בזה ועכשיו אבדת את עצמך ואבדת את כבודך לכך נאמר ובת איש כהן וגו' והכהן הגדול מאחיו וגו'".

דין סייף

ומדאפקיה רחמנא לארוסה בת כהן מכלל ארוסה בת ישראל מסקילה לשריפה - שמע מינה שריפה חמורה.

נראה שחכמים החולקים על דעתו יאמרו שברור כי דין עובד עבודה זרה חמור מדינה של בת כהן שזינתה, והתורה שייחדה לה דין מיוחד לא עשתה כן מכח חומרת המעשה אלא התאימה לחוטאת עונש ההולם את אופי המעשה.

הנידונים בהריגה (ט, א):

ואלו הן הנהרגים הרוצח ואנשי עיר הנדחת.

בדין זה נעייין להלן, בשלב זה נציין כי מיתת הרג המכונה גם סייף אינה מופיעה בתורה בפירוש כלל.⁷

הנידונים בחנק (יא, א):

אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו וגונב נפש מישראל וזקן ממרא על פי בית דין ונביא השקר והמתנבא בשם עבודת כוכבים והבא על אשת איש וזוממי בת כהן ובוועלה.

העבירות הכלולות בדין זה 'מגוונות' - דינים ציבוריים לצד דינים פרטיים מתחומים שונים. כנראה שגיוון זה נובע מכך שחז"ל נקטו שמיתת חנק היא הענישה השירית ("ברירת המחדל") בתורה, וכאשר נאמר סתם מיתה ייחסו אותה למיתת חנק, וזאת חרף העובדה שמיתה זו לא נכתבה במפורש בשום מקום בתורה.⁸

בין סקילה ושריפה לסייף לחנק

מבט כללי על המיתות מעלה כי ישנם קווי דמיון בולטים ומשמעותיים בין שתיים מהמיתות - חנק וסייף. כאמור, שתי המיתות הללו לא נאמרו במפורש בתורה וחז"ל הם שדורשים אותן מן

⁷ גם דין סייף בעיר הנדחת אינו מתואר בכתוב כדין בית דין אלא בהריגה "לפי חרב", ביטוי המיוחס בכל מקום למלחמה. אמנם חז"ל (מדרש תנאים יג, טז) דרשו מהביטוי 'לפי חרב' שמיתתם של אנשי עיר הנדחת תהיה בחרב ולא בדבר אחר - "לפי חרב, לא יהרגם לא בחצים, ולא ברמחים, ולא בראשו של סייף אלא בפיו שלא ינוולום".
⁸ ראה מאמרו של מנחם כהנא (סתם מיתה - סקילה או חנק: לבחינת רבדיה של משנת סנהדרין; ספר זיכרון למוריה ליבזון (תשעא), 17-26) ומשה הלברטל (מהפכות פרשניות בהתהוותן, פרק ז, 154-159) ואהרן שמש (עונשים וחטאים, 14-20) שדנים בכך שמיתת חנק אינה מופיעה כלל בכתבי בית שני, שם ישנם רק שלוש מיתות בית דין, ועד שהתפשטה הוראת חז"ל על מיתת חנק, היתה כל מיתה סתם שבתורה מתפרשת כסקילה.

הפסוקים. אנו מוצאים גם כי חכמים ורבי שמעון נחלקו (סנהדרין ט, ג) איזו מיתה חמורה יותר בשתי זוגות מיתות בית דין במקביל - הסקילה מול שריפה וסייף מול חנק. מקור אחרון שמבליט את ההבדל שבין שני זוגות המיתות הוא המשנה (סנהדרין ו, יא) הקובעת כי הנהרגים בהם נקברים בשני בתי קברות שונים:

ולא היו קוברין אותם בקברות אבותיהן, אלא שני קברות היו מותקנין לבית דין, אחד לנהרגים ולנחנקים ואחד לנסקלים ולנשרפים.

הדיון במקור דין חנק יכול גם הוא ללמד אותנו על האופי השונה בין המיתות. מקור הדין נתון במחלוקת תנאים שמנסים למצוא סברה מדוע לומר שאותה מיתה שלא נתפרשה בפסוקים היא דווקא מיתת חנק (סנהדרין נב, ב):

מות יומת - בחנק, אתה אומר בחנק, או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה?
אמרת: כל מקום שנאמר מיתה בתורה סתם - אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה, אלא להקל עליה, דברי רבי יאשיהו.

רבי יונתן אומר: לא מפני שהיא קלה, אלא: כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק.

רבי אומר: נאמר מיתה בידי שמים, ונאמר מיתה בידי אדם. מה מיתה האמורה בידי שמים - מיתה שאין בה רושם, אף מיתה האמורה בידי אדם - מיתה שאין בה רושם...

בשלמא לרבי יונתן - כדקא מפרש רבי טעמא. אלא לרבי יאשיהו - ממאי דאיכא חנק בעולם? אימא סייף!

אמר רבא: ארבע מיתות גמרא גמירי להו.

רבי יאשיהו סובר שההמתה שהיא ברירת המחדל חייבת להיות המיתה הקלה ביותר, בעוד שרבי יונתן ורבי (שרוב הפרשנים ראו אותם כשיטה אחת) מדגישים את עניין שמירת הצלם והכבוד של האדם שלא מושחת גופו. זאת, בעיקר בניגוד לסקילה שמעוותת את הגוף ושריפה שמכלה אותו לגמרי (לפחות על פי הפרשנות הפשוטה של שריפה⁹).

⁹ בגמרא בסנהדרין נב, א משמע שאכן היו מי ששרפו בפועל בת כהן באופן זה, וחז"ל ביקרו מעשים אלו.

דין סייף

בכל אופן, מן הגמרא עולה שארבע המיתות נמסרו מסיני. כך כתב הרמב"ם (סנהדרין יד, א) לגבי חנק וסייף שהן קבלה ממשה רבנו, וממילא התנאים לא נחלקו האם יש מיתת חנק בעולם, אלא רק רצו להבין ולהצדיק את הכלל שנמסר להם שכל 'מיתה סתם' היא בחנק.

אנו מוצאים כי גם לגבי דיני בני נח (שגם דיניהם לא נתפרשו בתורה) נחלקים התנאים האם דינם בסייף או בחנק (סנהדרין נז, ב). כך חז"ל גם התלבטו (כפי שנראה להלן) האם מיתתו של הרוצח הוא בסייף או בחנק, שהרי מיתתו לא נתפרשה בתורה.

באופן כללי ניתן לומר שסקילה ושריפה שונות מחנק וסייף. סקילה ושריפה מוצגות בפשטי המקראות כעונשים ציבוריים (במיוחד סקילה שעל פי הפשט שותפים בה כל הציבור) וקשים יותר, בעוד חנק וסייף הם באופיים מעשי הריגה פשוטים יותר שיכולים להתרחש גם במעשה רצח שבין אדם לחברו ולא רק בבית דין. התורה פירשה את דיני מיתות בית דין הרשמיות, ולא פירטה את ההריגות הבסיסיות והפשוטות יותר כסייף וחנק שאותם חז"ל ייחסו לכל סתם מיתה שבתורה ולבני נח. אמנם לגבי דין הרוצח החמור נראה שיש מקום לבאר באופן מיוחד מדוע יחדה לו מיתת הסייף למרות שעל פי חומרתו הרבה היה מתאים יותר לדונו בסקילה או שריפה.

המקורות השונים לעונש הסייף

חז"ל דנו במספר מקומות בשאלה מהו מקור דין סייף לרוצח, והעלו מספר מקורות מקבילים. נצטט שני מקורות מרכזיים שבהם הדיון עלה. במכילתא דרבי ישמעאל (פרשתא דנזיקין ד) העלו שני מקורות שמשלימים זה את זה כמקור לדין סייף:

מות יומת, בסייף. אתה אומר בסייף, או אינו אלא בחנק, הרי אתה דן, נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן בנואף (ויקרא כ, י) מות יומת, מה להלן בחנק, אף כאן בחנק;

אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף, נאמר כאן מות יומת, ונאמר במגדף (ויקרא כד, טז) מות יומת, מה להלן בסקילה, אף כאן בסקילה;

אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף [אתה מקישו למגדף, ואני מקישו למנאף], ת"ל (בראשית ט, ו) שופך דם האדם וגו';

עדין אני אומר, יקיצו לו דם משאר איברים וימות, ת"ל (דברי' כא, ד ו-ט) **וערפו שם את העגלה בנחל, ואתה תבער הדם הנקי מקרבך**, הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה, מה עגלה ערופה בהתזת הראש, אף כל שופכי דמים בהתזת הראש.

כאמור, המדרש דן מדוע לא נאמר שדינו של הרוצח יהיה כחנק (שכבר ראינו הוא קרוב באופיו לסייף, וחז"ל קבעו כי סתם מיתה היא כחנק) או במיתה סקילה (שגם אצל הנידונים בה לא תמיד נתפרש העונש בכתוב אלא נאמרה מיתה סתם וניתן להקיש את הרוצח למגדף), שהרי לא נתפרש בכתוב אופן מיתתו. המדרש מסיק שמקור דין סייף הוא בפסוק: "שופך דם האדם - באדם דמו ישפך" - מיתה שיש בה שפיכת דמים, הגדרה שהולמת רק את מיתת סייף בין מיתות בית דין. המדרש משלים את הדרשה בכך שהוא שולל אפשרות של שפיכת דם מאיברים שונים בגוף, וממקד את העונש להתזת הראש כפי שעושים לעגלה הנערפת בנחל.¹⁰

המדרש מעלה כמקור לדין סייף את הפסוק 'שופך דם האדם - באדם דמו ישפך' - עונשו של רוצח צריך להיות בפעולה שיש בה שפיכת דם.

במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (כא, יב) מובאים שני מקורות חלופיים לדין זה:

אין אנו יודעין במה תהא מיתתו שלזה ת"ל מכה נפש לפי עדים וגומי' (שם ל) **במה שירצח [זה ירצח] זה,**

יכול המיתו בסכין ימיתנו בסכין המיתו בקנה [ימיתנו] בקרימות שלקנה נאמר כן הבערה ונאמ' להלן ה[בערה מה] הבערה האמורה להלן התזת ראש אף כאן התזת ר[אש],

ר' נתן [אומ' נאמ' כן נקימה ונאמ' להלן והבאתי עליכנס חרב נוקמת] [ויק' כו, כה] מה נקימה האמ' להלן בסייף אף כן בסייף.

¹⁰ בסנהדרין (נב, ב) נדרש דין סייף עצמו מדין עגלה ערופה, ולא רק כסיוג לכך שמכת הסייף צריכה להיות בהתזת הראש ולא בהוצאת דם משאר איברים.

על לימוד זה מעגלה ערופה שואלים האחרונים מספר שאלות. ראשית, המינוח של 'ביעור' שעליו מבוסס ההיקש לא נאמר בפרשייה בסמוך לעריפת העגלה, ולא ברור שהוא מתייחס אליו (ראה רש"י כתובות לו, ב). כמו כן, אם אכן יש כאן דרשה רגילה, מדוע לא נלמד גם את עניין עריפה בקופיץ ומן העורף, ומניין שניתן לדחות את ההיקש בין דין העגלה לדין הרוצח משום סברת 'ברור לו מיתה יפה'?

הרב יצחק שילת (במסילה העולה, סנהדרין אות פה) טוען שאין כאן לימוד של דרשה רגילה, אלא שחכמים הבינו שעריפת העגלה עצמה אמורה להיות מעין הוצאה מדומה להורג של הרוצח הנעלם ומכח זה למדו חכמים שדין הרוצח בסייף. אמנם לגבי עגלה יש צורך מקומי לעורפה מן העורף כדי שלא תראה כקורבן חוץ, אך ברוצח עצמו אין צורך בכך והוא יערף מן הצוואר כדרך העולם. הרב שילת אינו מתייחס לעניין הקופיץ, אך מאחר שזוהי אינה דרשה רגילה אלא לימוד על דרך השוואה עקרונית, יתכן שאין חיוב ללכת בדקדקנות אחר עריפת העגלה, וניתן לברור לו מיתה יפה. יתכן שלדברים מעין אלו התכוון הר"ן בחידושו לסנהדרין (נב, ב).

דין סייף

ר' [...] בן...] אומ' ואהבת לרעך כמוך (שם יט, יח) ברור לו מיתה י[פה].¹¹

הדרשה הראשונה במכילתא דרשב"י היא מן הפסוק 'מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח', שממנו למדו שהרוצח יומת באותו אופן בו הוא הרג¹² - הקושי בדרשה זו הוא ההנחה הפשוטה של החכמים כי הרוצח הורג בחרב ולכן צריך להורגו באותו אופן. נדון בדרשה זו לקמן.

הדרשה השניה, שגם על טיבה נעמוד בהמשך, לומדת את דין הרוצח ממושג הנקמה שמופיע בדין ההורג עבד.¹³

אם כן, שמצאנו ארבעה מקורות עולים מן המדרשים לדין סייף:

- לימוד מן הפסוק 'שופך דם האדם' ששם את הדגש על הריגה שיש בה שפיכת דם.
- דין עגלה ערופה שחז"ל ראו לדמות את הריגת הרוצח להריגתה.
- 'לפי עדים ירצח את הרוצח' - חכמים דרשו מכאן שיהרג הרוצח באופן שבו הרג.
- גזירה שווה מן הביטוי "חרב נוקמת" לדין ההורג את העבד שהתורה מורה לנקום בו, וחז"ל הבינו שגם כאן דרך הנקמה היא בחרב.

דם תחת דם

לאחר שבחנו את המקורות ואת דרכי המדרש השונות, ננסה לעמוד מתוכם על אופיו של דין הסייף.

נעמוד תחילה על דרשת המכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דנזיקין, ד) שהבאנו לעיל הלומדת את דין סייף מן הפסוק: "שופך דם האדם - באדם דמו ישפך". הדגש של הדרשה על עניין שפיכת הדם בולט גם בהמשך - 'עדיין אני אומר יקיו לו דם משאר איברים' - מה פשר המתה מעין זו? נראה שרצו לתפוס את מוטיב שפיכת הדם תוך צמצום מיתת בית הדין לרמה מינימלית, מגמה קבועה שאנו מזהים אצל חז"ל.¹⁴

¹¹ קשה לראות בכלל 'ברור לו מיתה יפה' מקור עצמאי לדין סייף, שהרי כלל זה נכון לגבי כל המיתות, ונראה יותר שחסר משפט שם שיתן משמעות לאמירה הזו, כפי שהוא בבבלי בסנהדרין ובכתובות. צ"ע.

¹² ניסוח דומה מצאנו בירושלמי סנהדרין (ז, ג): "א"ר יוחנן ותני כן ירצח הרוצח במה שרצח".

¹³ לימוד זה נדחה בסנהדרין (נב, ב) בטענה שהוא מלמד רק על ההורג עבד ולא על ההורג בן חורין.

¹⁴ משנה סנהדרין ו, ד; ז, ב-ג.

אכן, המוטיב של דמים נשפכים בולט במקרא לעניין רצח:

בראשית ד, י: מַה עֲשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאָדָמָה.

במדבר לה, לג: וְלֹאֲרָץ לֹא־יִכָּפֵר לְדָם אֲשֶׁר שִׁפְּךָ־בָּהּ פִּי־אִם בְּדָם שִׁפְּכוּ.

דברים כא, ז-ט: וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדִינוּ לֹא שִׁפְּכוּ אֶת־הַדָּם הַזֶּה... וְאֶל־תַּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם... וְאַתָּה תִּבְעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ.

ניתן לראות, שהדם באופן כללי מזוהה עם הנפש עצמה - 'כי הדם הוא הנפש', ולכן התייחסו לאכילת הדם כאחד האיסורים החמורים ביותר, ויחד עם איסור רצח הוא ניתן לנח ובניו לאחר המבול.

על פי דברים אלו של המכילתא ניתן לעמוד על נקודה משמעותית נוספת ביחס לדין סייף, שהיא מוסרית ועקרונית יותר. בציווי הראשון על רצח שניתן לנח נאמר: 'שופך דם האדם - באדם דמו ישפך' - זהו הביטוי המובהק ביותר של מידה כנגד מידה¹⁵, דם מתכפר רק בדם. בניגוד לתשלומי נזיקין שבאים להמיר על ידי תשלום ממוני את העונש הראוי למזיק - 'עין תחת עין' (ב"ק פג, ב), ברצח אין ביד האדם אפשרות להמיר או "לשלם" על הרצח בכלים של העולם הזה, והכפרה היחידה תהיה שיעשה לו אותו מעשה בדיוק, נקמה שתכפר על הדם שנשפך.

עקרון זה עולה כאמור גם במכילתא דרשב"י (כא, יב), עד שעולה ההוה אמינא שההורג בקנה יהרג בקנה¹⁶:

אין אנו יודעין במה תהא מיתתו שלזה ת"ל מכה נפש לפי עדים וגומ' (שם ל) במה שירצח [זה ירצח] זה,

יכול המיתו בסכין ימיתנו בסכין המיתו בקנה [ימיתנו] בקרימות שלקנה נאמר כן הבערה ונאמ' להלן ה[בערה מה] הבערה האמורה להלן התזת ראש אף כאן התזת ר[אש].

אמנם חז"ל דחו את האפשרות הזו מבחינה מעשית, כשם שהם דחו את האפשרות שישלמו עין תחת עין באופן פיזי ממש, אך את העקרון של הכתוב הם שימרו, לא רק כאמירה עקרונית אלא

¹⁵ העקרון מתבטא גם במבנהו הכיאסטי של הפסוק: שוֹפֵךְ דַם הָאָדָם - בָּאָדָם דָּמָה יִשְׁפָּךְ. ¹⁶ את הרעיון הזה בצורתו הגולמית אנו מוצאים כבר בספר היובלים (ד, לא) הקדום, שלא הבחין בעניין זה בין דין הרוצח לדין החובל, ויותר מכך, נראה שסבר שכן הדין להלכה: "ומקץ היובל הזה נהרג קין וכו' ויפל ביתו עליו וימות בתוך ביתו ויהרג באבניו, כי באבן הרג את הבל ובאבן נהרג משפט צדק. על כן הוקם בלוחות השמים אשר הרג איש את רעהו, בו יהרג, כאשר פצעו- כן יעשה לו".

דרך מיתת חרב שמבטאת את דרך ההריגה ה"קלאסית"¹⁷ שבה בני אדם רוצחים זה את זה, ויש בה מידה כנגד מידה, נפש תחת נפש¹⁸.

מדוע דווקא בדין רצח יש דגש משמעותי כל כך על שפיכת הדם, ועל הצורך במעשה מקביל למעשהו של הרוצח, גם אם רק באופן סמלי?¹⁹ נראה כי תפיסת הענישה של הרוצח שונה בתכלית משאר עונשים בתורה - כביכול אין כאן "עונש" של בית דין שמנסה לגמול לאדם באופן חיצוני אלא תגובה טבעית ושקולה לפשעו של האדם - אין הדם מתכפר כי אם בדם שופכו. כפי שנראה לקמן, התורה מתארת את הפעולה של שפיכת הדם כפעולה שיוצרת חוסר איזון במציאות, ומדגישה כי זהו עוול שאין לו תשלום ותיקון חיצוני. הדרך היחידה לתקנו היא להשיב את אותו איזון על ידי שפיכת דמו של הרוצח, שרק הוא יכול לכפר (גם במשמעות של ניקיון) על דמו של הנרצח שנשפך על הארץ. חז"ל אמנם קבעו מעשה אחיד שיתייחס לכל הרוצחים, וקבעו גם כי פעולת כפרה/נקמה זו תעשה בתוך כתלי בית הדין, אך בפועל בית דין רק "מפקח" עליה, והיא נושאת אופי שונה משאר מיתות בית הדין, אופי של פעולה טבעית ולא של ענישה. יתכן שמוטיב זה נרמז בדרשת המכילתא דרשב"י שעל פיו דין החרב נלמד מן ה"נקמה" - לא כתפיסה של ענישה מוסדית-הלכתית, אלא כנקמת דם.

את הרעיון של ענישת הרוצח כנקמה ולא כעונש של בית הדין ניתן לראות לאורך הסוגיות בשני צירים. הציר הראשון הוא העובדה שהתורה רואה באופן עקבי את הפגיעה ברוצח ככזו המתחייבת מן המציאות וההלכה שמאפשרת את הריגתו של הרוצח במסגרות שאינן בתוך בית הדין. הציר השני הוא אופיו המיוחד של עונש הסייף, שלמרות שבית דין משתמש בו הוא שייך למסגרות רחבות יותר שאופיין הוא חילוני-אנושי פשוט, ולא הלכתי-דתי.

עונשו הטבעי של הרוצח

כאשר אנו חוזרים אל פרשיות רצח בתורה, וכן סוקרים בסקירה רחבה את סוגיות דיני הרוצח, ניתן לראות שאין זה מקרה שדווקא בדין רצח אנו מוצאים הריגה שהיא חילונית, מעין הריגתם של המלך ובני נח. התפיסה בפרשיות ובסוגיות דיני הרוצח היא שאין אנו הורגים את הרוצח בשל

¹⁷ כפי שנאמר בסוגיה בדף עו: 'ברזל הורג בכלשהו'.

¹⁸ לכן הדיון של חז"ל בשאלת 'עין תחת עין' שהוא הדין הבא אחרי 'נפש תחת נפש' (שמות כא) מקבל משמעות גדולה יותר.

¹⁹ השאלה מתעצמת מתוך ההשוואה לדין "עין תחת עין" הסמוך לדין "נפש תחת נפש", שאותו חז"ל הסבו לדין ממוין (ב"ק פג, ב).

עונו הדתי, אלא בגלל הפשיעה האנושית הראשונית שלו, כאשר הוא פגע ביסוד הקיום של האדם וחברה. הריגתו היא מעין צו מוסרי טבעי וראשוני, עוד לפני הריגת בית הדין.

כך אנו מוצאים כבר אצל הרוצח הראשון - קין (בראשית ד, י-יב):

וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה: וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסֵּף תֵּת כֹּחָהּ
לְךָ נַע וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ:

על פי הכתוב, הדם שנשפך אל האדמה הוא שגורם לאדמה להיות זאת שאינה יכולה לשאת עליה את הרוצח. כביכול הקב"ה אינו המעניש, אלא האדמה מקיאה את הרוצח ממנה ולא נותנת לו פרי ומנוח, ובכך היא ממילא מכריחה אותו לנרוד.

כך גם מתארת התורה בפרשיית הרוצח בשגגה (במדבר לה, לג-לד) את הנזק שגורם הרוצח לארץ עד שיכפר על מעשהו בדמו:

וְלֹא תִחְנִיפוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם בָּהּ כִּי הִדֵּם הוּא יִחְנִיף אֶת הָאֶרֶץ וְלֹאֲרֹץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם
אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שָׁפְכוּ: וְלֹא תִטְמֵא אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי
שׁוֹכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי ה' שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

נראה כי טומאת הארץ אינה רק תוצאה של חומרת החטא, אלא של אופי המעשה שיש בו התנגדות ראשונית לקיום האנושי של האדם שנברא עפר מן האדמה.

כאמור, את העקרון הזה ניתן לראות בהרחבה גם בסוגיות הרוצח, שם התורה נתנה הרבה מרחב להריגה "טבעית" שאינה בחסות בית הדין, דבר שלא ניתן בשום עבירה אחרת בתורה!

נציין בנקודות קצרות בלבד מקרים מעין אלו:

- בדין הרוצח במזיד שם על אף שהוא נשפט כדין, גואל הדם הוא שמבצע את גזר הדין.
- ברוצח בשגגה שם הורג גואל הדם את הרוצח ללא משפט.
- בדין בא במחותרת, שם לבעל הבית ולאחרים הרשות להרוג את הגנב ללא דין²⁰, אפילו ללא ידיעה ודאית שדעתו לפגוע בנפש אם יידרש לכך.²¹

²⁰ עצם המושג "רשות להרוג" הוא זר ומוזר. בחשיבה משפטית רגילה לא ברור איך ניתן להשאיר מעשה חמור ודרמטי כל כך בתחום הרשות ולא לקבוע אם חובה, או לחלופין אסור, להרוג.
²¹ סנהדרין עב, א-ב.

- בדין הרודף שלדעת רבי יהודה הוא מיוחד לענייני נפשות בלבד ולא לעריות.²²
- בדין מלך, שמכל העברות שבתורה אמון על רצח בלבד ובו הוא יכול לשפוט כערכאה מלכותית ולא בבית דין.²³
- בדין כיפה, שם הורגים את הרוצח שלא על פי כללי וסדרי הדין בית דין הרגילים.²⁴

תמיכה ישירה לכיוון זה בדין רצח אנו מוצאים בתחילת דברי המכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דנזיקין פרשה ד), שמעלה שאלות מתמיהות על האפשרות להרוג את הרוצח מבלי להזדקק לפרוצדורות המשפטיות הרגילות:

מכה איש ומת מות יומת. למה נאמר, לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם, שומעני, אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת, מגיד, שאינו חייב עד שתצא נפשו.

מות יומת, בהתריית עדים. אתה אומר בהתריית עדים, או אינו אלא שלא בהתריית עדים, ת"ל על פי שנים עדים, הא מה ת"ל מות יומת, בהתריית עדים.

מות יומת, בבית דין. אתה אומר בבית דין, או אינו אלא בבית דין, ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו, הא מה ת"ל מות יומת, בבית דין.

במבט ראשון ופשוט דברי המכילתא חסרי פשר - איך ניתן להעלות על הדעת שהרוצח יהרג ללא כל פרוצדורה משפטית? שלא בעדים? שלא בבית דין? ²⁵ כמו כן הראיה לכך שהורגים בעדים בכלל לא מגיעה מתוך דיני רוצח!

²² סנהדרין עג, א.

²³ רמב"ם מלכים ג, י.

²⁴ סנהדרין פא, ב. דין זה מתייחס לאדם שבית דין יודעים בוודאות שרצח, אך לא ניתן להרשיעו באופן פורמלי בגלל בעיות משפטיות שונות. במקרה כזה ב"ד מניחים אותו בכיפה (תא מעצר) באופן שיגרום בסופו של דבר למותו.

²⁵ השאלה הקשה יותר נוגעת דווקא לדין הראשון, שאינו משפטי-מה ההו"א שיתחייב על סטירה? האם חשבו שאכן יש חיוב על "כל נפש אדם" במובן של חלק מנפשו? שכל פגיעה בו תחייב מיתה?

התורה תמימה (שמות כא יב) מפרש שהכוונה היא למי שהכוהו עשרה בנ"א והאחרון סטרו ולא היה בסטירתו לבד כדי להמית, אך לכאורה אין זה עולה מן הלשון "מגיד שאינו חייב עד שתצא נפשו" והרי נפשו יצאה! רש"י על התורה מביא את הדרשה באופן מעט אחר:

מה נאמר, לפי שנאמר (ויקרא כד יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, שומע אני בהכאה בלא מיתה, תלמוד לומר מכה איש ומת, אינו חייב אלא בהכאה של מיתה.

דהיינו, שמן הפסוק "כי יכה" בו לא נאמר בפירוש שהמוכה מת, עלתה הו"א שיהרג על עצם ההכאה! שאלו על המדרש ורש"י שתי שאלות- 1. הרי בהמשך הפרשיה כתוב שאם עמד על רגליו משלמים לו ממון. 2. מה הרבותא במכה אביו ואמו שנהרג אם בכל האדם כך הוא הדין.

ראה בתורה שלמה (עמוד סח) שקיבץ תשובות לשני העניינים הללו. הכיוון של התשובות הוא- היתה הו"א שיהרג אם אמדוהו למיתה, ולא נמתין לראות אם הוא קם- נהרג על עצם המעשה, או שהכהו בכלי הראוי להמית, או שזוהי

על פי דברינו נראה שהמדרש העלה את האפשרות שהריגת הרוצח אינה פעולת ענישה רגילה, אלא מעין נקמה טבעית. אמנם להלכה ודאי שהענישה נעשית בבית דין, אך נראה שבמובנים מסויימים, וביניהם ההריגה בסייף, שכאמור אינה מוזכרת בתורה בפירוש ואינה נחשבת עם שאר מיתות ושונה באופיה, נשמר האלמנט של הנקמה הטבעית שבענישת הרוצח.

עונש הסייף כעונש "חילוני"

מימד משלים נוסף שקשור בעונש הסייף הוא העובדה שעונש זה הוא היחיד שניתן גם במערכות משפט מקבילות. התוספתא קובעת כי המלכות הורגת בסייף (סנהדרין ט, י):

ארבע מיתות נמסרו לבית דין, הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד.

יודעים אנו גם שמיתה זו היא העונש שבו דנים בני נח (סנהדרין נז, ב), וכך פסק הרמב"ם (מלכים ט, יד):

וכיצד מצווין הן על הדינין, חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו, ולהזהיר את העם, ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסייף.

המעין במחלוקת התנאים באופן ביצוע דין הסייף (נב, ב) יבחין כי גם היא נעה סביב שאלת ההריגה של הגויים, יחד עם מוקדים נוספים - 'ברור לו מיתה יפה' וניוול:

מצות הנהרגין - היו מתיזין את ראשו בסייף, כדרך שהמלכות עושה.

רבי יהודה אומר: ניוול הוא לו, אלא מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ.

אמרו לו: אין מיתה מנוולת מזו.

בפשטות נראה שהדיון במשנה הוא בהערכת המציאות - איזו מיתה מנוולת יותר. אך הגמרא (שם) מפתחת את הדיון בין התנאים בכיוון נוסף:

תניא, אמר להן רבי יהודה לחכמים: אף אני יודע שמיתה מנוולת היא, אבל מה אעשה, שהרי אמרה תורה ובחקתיהם לא תלכו!

הכאה עם חבורה (ניתן לגרוס סריטה במקום סטירה) בניגוד למכה אביו ואמו, או עשאו טריפה, או שהרגו ואין שם עדות מיוחדת.

דין סייף

ורבנן: כיון דכתיב סייף באורייתא - לא מינייהו קא גמרינן. דאי לא תימא הכי, הא דתניא: שורפינן על המלכים ולא מדרכי האמורי, היכי שרפינן? והכתיב ובחוקתיהם לא תלכו! אלא, כיון דכתיב שריפה באורייתא, דכתיב ובמשרפות אבותיך וגו' - לאו מינייהו קא גמרינן. והכא נמי, כיון דכתיב סייף באורייתא - לאו מינייהו קא גמרינן.

הראשונים התלבטו האם יש קשר בין שני האלמנטים הללו - חוקות הגויים וניוול, שהרי לולא כן קשה להבין את היחס בין דברי רבי יהודה במשנה שמדברים בשאלה איזו מיתה מנוולת יותר, ואילו בברייתא בחוקות הגויים?

רש"י (ד"ה 'ניוול') הבין שר' יהודה סבר שהתזת הראש היא ניוול מפני שהוא נופל על הארץ:

השתא משמע מפני שהרגו מעומד ונופל.

אך רש"י מדגיש 'השתא', מאחר שזו היא ההבנה במשנה לפני קריאת הברייתא. בעקבות אותה הברייתא ששמה את הדגש על חוקות הגויים פירשו בתוספות (ד"ה 'רבי יהודה') שהניוול עליו מדבר רבי יהודה הוא עצם השימוש בעונש הגויי:

לא קרי ליה ניוול אלא משום דכתיב ובחוקתיהם לא תלכו כדמוכח בגמרא.

כך פירש גם הרמ"ה (שם):

ולהכי אהדר להו ר' יהודה בברייתא דטעמיה דידיה לאו משום ניוול ממש הוא דבעינן מיתה יפה וליכא, אלא משום ובחוקתיהם לא תלכו... כלומר דין מנוול ומאוס הוא זה ללמוד מדרכי האמורי אלא עבדינן בקופיץ דקופיץ נמי חרב קרו ליה.

המאירי (שם) הלך בדרך ביניים ושילב את שני האלמנטים זה לצד זה:

ובגמ' אמרו שר' יהודה השיבם אף אני יודע שמנוולת היא, אלא שמאחר ששתיהן שוות בנוול, נוח לנו לעשות אותה שאין שאר האומות נוהגין בה.

הקושי בהסברו הוא שבדברי המשנה עצמה נראה שרבי יהודה אכן סובר בהכרח שההריגה בקופיץ מנוולת פחות.²⁶

²⁶ אמנם בתוספתא סנהדרין ט יא הגירסא שונה: "ר' יהודה או' הרי הוא אומ' ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה כיצד עושין לו מניח ראשו על הסדן קופץ בקופיץ אמרו לו אין מיתה מנוולת מזו אלא משום שנ' ובחוקתיהם לא תלכו."

אכן, בירושלמי (סנהדרין ז, ג; וכן בתוספתא ט, יא) ר' יהודה נוטש את הנימוק של ניוול ומדבר רק על הנושא של חוקות הגויים:

מודה ר' יהודה שאין מיתה מנוולת מזו אלא שאמרה תורה (ויקרא יח ג) ובחוקותיהם לא תלכו.

מדוע אם כן בחר רבי יהודה דווקא בעריפה בקופיץ שהיא ההריגה המנוולת ביותר, מעין הריגת בהמה שמסירה מעליו את כבודו ואנושיותו?

נראה שרבי יהודה נאחז בהריגת החרב שמצאנו בתורה, הלא היא עריפת העגלה, שכפי שצינו לעיל מהווה מקור או השראה להריגה בסייף בכלל. כך משמע בירושלמי, שלאחר דברים אלו של רבי יהודה מביא רבי יוחנן ראייה לדבריו שלפיה המקור לדין סייף הוא עגלה ערופה:

א"ר יוחנן ותני כן (במדבר לה, ל) ירצח הרוצח במה שרצח יכול אם הרגו בסייף ירגנו בסייף במקל ירגנו במקל נאמר כאן נקימה ונאמר להלן (ויקרא כו כה) והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית מה נקימה שנאמר להלן בחרב אף נקימה שנאמר כאן מיתה בחרב. יכול יטילינו מבין האגפיים נאמר כאן (דברים יז, ז) ובערת הרע מקרבך ונאמר להלן (שם כא, ט) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף מה עריפה שנאמר להלן התזת הראש אף כאן התזת הראש.

אמנם לא נראה שנחלקו במקור דין סייף (על אף שראינו לעיל שישנם מקורות נוספים), אלא שגם אם רבנן יסכימו שמקור דין סייף הוא בעגלה ערופה, יאמרו שאין חיוב לקחת את המקרה שם באופן מדויק, שהרי אין זה לימוד ממש, ועדיף לנו הכלל של 'ברור לו מיתה יפה'. רבי יהודה סבור שעדיף להיצמד למודל הקיים בתורה, ולא להרוג בדרכה של מלכות הגויים.

כפי שצינו לעיל, מיתת סייף בבית דין היא מיתה הקשורה בערכאות "חילונית" כמו המלך ובני נח. במחלוקת רבנן ורבי יהודה אנו רואים שרבנן סברו שאין כל בעיה עם העובדה שזוהי הריגה "חילונית", והם "גיירו" אותה ביחס לעונש הרוצח.

שמש (עונשים וחטאים עמ' 133) מבחין בין ניוול עליו מדברים חכמים שהוא במשמעות של ביוז, ובין 'מיתה יפה' שמשמעותה מיתה ללא כאבים מיותרים. לדעתו התוספתא מלמדת שרבי יהודה אינו חולק על הדין של הרישא בהתזת הראש אלא בא לשלול הריגה בדקירה או איברים אחרים, כדי למנוע ממנו סבל. חכמים אינם חולקים על זה, אך מסתייגים מהריגה בקופיץ על הסדן משום ניוול. על כך עונה רבי יהודה שהוא מעדיף את ניוול הזה ולא שיהרג כחוקות הגויים.

דין סייף

כאמור, אחד העניינים בו מודגש עקרון זה הוא בהריגת הרוצח 'מידה כנגד מידה' - כאשר עשה כן יעשה לו, שזוהי מידה אנושית פשוטה.²⁷ לכן יתכן שרבנן מעדיפים להרוג את רוצח בסייף כפי שהורגים אדם, ולא ל"העניש" אותו כבהמה כפי שסבר רבי יהודה. על פי הכיוון הזה יש לראות במעשה ההריגה של הרוצח מעשה נקמה טבעי המתאים לכל מערכת אנושית (ולאו דווקא דתית) יותר מאשר עונש וקנס חיצוניים. דווקא במעשה חמור כרצח אין לאדם אפשרות "להעניש", וכל מה ניתן לעשות זה להשיב במעשה נגדי, מידה כנגד מידה.²⁸

רוצח שנתערב באחרים

על פי העקרון שהעלנו שלפיו מיתת סייף אינה דומה לשאר מיתות בית דין, והיא מעין הריגה טבעית ולא עונש חיצוני של בית הדין שאמור לעמוד כנגד מעשיו של החוטא, ניתן אולי להבין משנה נוספת שקשורה בדין הרוצח ומעלה קושי גדול (סנהדרין ט, ג):

רוצח שנתערב באחרים כולן פטורין רבי יהודה אומר כונסין אותן לכיפה.

כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נדונין בקלה.

האמוראים התקשו להבין מה בין הרוצח לשאר חייבי מיתות? מדוע לא נאמר גם בדין רוצח שנתערב שידונו בקלה?

בסוגיית הגמרא (עט, ב) מעמיד שמואל אוקימתא במשנה וטוען שהמדובר הוא ברוצח שלא נגמר דינו שנתערב בכאלו שנגמר דינם, ואם כן יש כאן נידון שאין לו חיוב מיתה עדיין. ריש לקיש סבר שבמקרה של שמואל כולם יודו שכולם פטורים, ורבי יהודה חולק רק בשור שלא נגמר דינו שנתערב בשוורים שנגמר דינם, שם יש מקום לשים אותם בכיפה ושימותו כולם.

לעומתם, ר' יוחנן בירושלמי הלך בכיוון אחר והעמיד שמדובר ברוצח שנתערב בכשרים. לפי פירוש זה נצטרך לומר שדין הכיפה לדעת רבי יהודה אינו מקביל לדין הכיפה המוכר שבו

²⁷ אמנם מייחסים אותה לעיתים קרובות דווקא לקב"ה, אך בעוד שהקב"ה יודע לחשב גם את הנסתר לנו וחלק ממערכת השכר והעונש שלו היא אינה בכלים של העולם הזה (כרת), לאדם אין אפשרות אלא לשפוט על פי ראייתו והכלים שברשותו.

²⁸ עקרון זה מתחדד בהשוואה לדין "עין תחת עין" שם הסוגיות בפרק שמיני בבבא קמא מצליחות למוד במידה מסוימת לפחות את ערכן הפונקציונלי של האיברים. בענין זה ראה עוד מאמרו של הרב סמט על דין שלושים של עבד (עיונים לפרשת השבוע, מהדורה שלישית, עמוד 377).

הנידונים נהרגים, אלא מן מאסר עד שיתברר מי הוא הרוצח ומי הם הכשרים. אולם הקושי המרכזי בשיטה זו הוא מדוע נאמר הדין דווקא על רוצח שנתערב בכשרים ולא על כל מחוייב מיתה אחר? לכאורה לפי העקרון שהעלנו ניתן היה להסביר את המשנה באופן אחר. אם צודקים דברינו, שמיתת סייף שונה באופיה מן המיתות האחרות, ניתן לומר שבניגוד לכל מחוייבי מיתה שנתערבו זה בזה שנידונים בעונש שהוא בעל הרף הנמוך ביותר, לגבי מיתת סייף פתרון זה איננו אפשרי. סייף אינו עונש בית דין כשאר המיתות, אלא מעין נקמה שקולה למעשהו של הרוצח. אין לבית הדין אפשרות 'להעניש' רוצחים, העונש על מעשה חמור וחטא ראשוני שכזה אינו ביד אדם, כל מה שהוא יכול וצריך לעשות הוא רק 'לשפוך דמם' כפי שעשו לקורבנותיהם. לכן הדיינים אינם יכולים להמיר את עונש הרוצח בעונש אחר והברירות העומדות לפנייהם הן לפטור את כל מחוייבי מיתה שנתערב בהם הרוצח או לדון את כולם לכיפה שהיא הריגה עקיפה.

סיכום

כפי שראינו ישנם אלמנטים שונים בדין סייף, שכולם עולים למקום אחד:

- אופי ההריגה בסייף שבשונה מדיני סקילה ושריפה הוא אינו מעמד טקסי-ציבורי שמאפיין ענישה של בית דין.
- מוטיב שפיכת הדם של הרוצח שעומד כנגד שפיכת דמו של הנרצח, מדמה אותו, וכביכול מנסה להשיב את האיזון המוסרי למציאות.
- עקרון מידה כנגד מידה שכולט מאד בציווי הראשון על הרצח ובדין מיתת סייף.
- העובדה שמיתת סייף זהה לדין המלך ודין בני-נח, שתי מערכות המבטאות שמירה על מוסריות אנושית פשוטה ובסיסית.
- תיאור הכתוב את ענישתו של הרוצח כקשורה לעיוות שהוא יצר במציאות שהאדמה אינה יכולה להכיל ולקבל.
- המרחב הגדול שניתן לאדם להעניש את הרוצח שלא במסגרת בית הדין.

נראה שהעקרון העומד מאחורי כל אלו הוא שהתורה ראתה את הריגת הרוצח ככורח המציאות, לא כעונש חיצוני אלא כנקמה פשוטה, ראשונית וטבעית. קדושת החיים שהיא ראשונית יותר לדיני המשפט של התורה היא שעומדת בבסיס דינים אלו, בדומה לעקרון של 'וחי בהם' שדוחה

דין סייף

את חיובי התורה כאשר הם מסכנים את נפשם של ישראל. אותו עקרון מושם בפי אליהו במדרש (בראשית רבתי ויצא לא, כט):

שאל זקן אחד את אליהו, ב' דברים יש בלבבי ואני אוהבן אהבה גמורה, תורה וישראל, ואיני יודע איזה מהן קודם את חברו, תורה או ישראל.

א"ל בני, דרכן של בני אדם לומר תורה קדמה לכל שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח, כב), אבל אני אומר ישראל קדמו לכל שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו (ירמיה ב, ג), בה' כתוב לומר ראשית היו ישראל לתורה שהיא ה' ספרים, ואין תבואתו אלא תורה שנאמר ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח, יט).

ישראל קודמים לתורה, והחיים ושמירתם קודמים לכל חוק, לכן גם כאשר אנו מקימים מערכת משפטית שלמה ומסודרת אנו יכולים למצוא את עקרון קדושת החיים שחופף עליה ומקיף אותה.